

18. Тарасенко Г., Мудрак О., Мудрак Г., Нестерович Б. Екологізм освітнього процесу як запорука успішного світоглядного виховання молодих поколінь. *Paradygmacyjne aspekty i dylematy rozwoju nauk i edukacji* [monografia] / [red.: J. Grzesiak, I. Zymomrya, W. Ilnytskyj]. Konin – Użhorod – Melitopol – Chersoń – Krzywy Róg: Posvit, 2019. С. 163-174. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/24659/1/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%8F.pdf>
19. Ткачук Н.М. Методика навчання географії: практикум: навчально-методичний посібник. Луцьк: ВНУ імені Лесі Українки, 2021. 81 с.

УДК. 373.3

Постова Н.В. – студентка спеціальності 101 “Екологія” ступеня вищої освіти “Магістр” КЗВО “Вінницька академія безперервної освіти”.

Науковий керівник: **Тарасенко Г.С.** – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри екології, природничих та математичних наук КЗВО “Вінницька академія безперервної освіти”.

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ ЯК ЗАПОРУКА СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Анотація. В статті розглянуто та проаналізовано шляхи набуття учнями екологічної компетентності, охарактеризовані її компоненти, рівні сформованості в процесі навчальної діяльності. Формування екологічної компетентності є одним із завдань освітньої системи. Оскільки екологічна компетентність є елементом життєвої компетентності, то процес її має формуватися навколо трьох систем: закладів освіти, сім'ї та суспільства. Екологічна освіта і виховання мають орієнтуватися на активну взаємодію людини з природою, побудовану на науковій основі, на оцінюванні людини як частини природи. Екологічна компетентність виявляється в систематичному прийнятті рішень щодо врахування екологічних наслідків власної діяльності, що чинить значний вплив на довкілля.

Ключові слова: екологічна компетентність, екологічна освіта, сталий розвиток.

Summary. The article considers and analyzes the ways of acquiring environmental competence by students, characterizes its components, levels of formation in the process of educational activity. The formation of environmental competence is one of the tasks of the educational system. Since environmental competence is an element of life competence, its process should be formed around three systems: educational institutions, family and society. Environmental education and upbringing should focus on the active interaction of man with nature, built on a scientific basis, on the assessment of man as part of nature. Environmental competence is manifested in systematic decision-making to take into account the environmental consequences of their own activities that have a significant impact on the environment.

Key words: environmental competence, environmental education, sustainable development.

Постановка проблеми. Головну роль у процесі набуття учнями екологічної компетентності відіграє школа, адже саме в цей віковий період відбувається формування основ екологічної культури, мислення, цілісного

світогляду, системи цінностей і переконань, що здійснюють вплив на потреби і прагнення людини. Діти набувають уміння аргументувати свої судження, доводити істинність чи помилковість окремих положень, робити висновки й узагальнення, у них розвивається критичне мислення. Усе це впливає на становлення особистості підлітка, формування екологічної компетентності й екологічного складника наукової картини світу та вироблення відповідальної поведінки у взаєминах із природою. Розв'язання проблеми формування екологічної компетентності, цілісності знань учнів про природу має державне значення, а природнича освіта становить основу образу світу людини, підготовки репродуктивних сил суспільства до оволодіння сучасними технологіями, підвищення конкурентної здатності держави на світовому ринку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Основні підходи до формування екологічної компетентності, з'ясування її сутності визначено в працях О. Гуренкої, О. Колонькової, О. Мудрака, О. Плахотник, Н. Пустовіт, Г. Тарасенко, Л. Титаренко, С. Шмалей та інших. Структуру поняття екологічна компетентність визначено у працях В. Даниленкової, Д. Єрмакова, А. Захлебного, Н. Олійник, А. Рябова, В. Шарко та ін. Екологічна компетентність, на думку дослідників, – це здатність індивіда приймати рішення і діяти в життєвих ситуаціях так, щоб завдавати якомога менше шкоди навколишньому середовищу.

На сьогодні єдиного підходу до визначення поняття екологічної компетентності немає. На думку Л. Титаренко, на відміну від екологічної культури, яка може мати суспільний і особистісний характер, екологічна компетентність стосується лише особистості [8]. О. Колонькова говорить про екологічну компетентність як систему знань, умінь та навичок у сфері екологічної діяльності, що відповідають внутрішній позиції та забезпечують кваліфіковане розв'язання екологічно небезпечних ситуацій, спостереження та контроль за дотриманням екологічних вимог у різних сферах життєдіяльності згідно з екологічним законодавством України [1].

На думку С. Шмалей, екологічна компетентність – це інтегральний розвиток особистості, що об'єднує нормативний, когнітивний, емоційно-мотиваційний і практичний компоненти, забезпечує здатність виокремлювати, розуміти, оцінювати сучасні екологічні процеси, спрямовані на забезпечення екологічної рівноваги та раціонального природокористування [11].

Дослідники вважають що це характеристика, яка дає змогу сучасній особистості відповідально вирішувати життєві ситуації, підпорядковуючи задоволення своїх потреб принципам сталого розвитку [8]. Це підготовленість і здатність людини до практичного вирішення екологічних завдань, наявності

в неї ряду особистісних якостей у поєднанні з необхідним запасом знань і умінь ефективно діяти у проблемних ситуаціях, що виникають у різних сферах діяльності, та знаходити правильні шляхи їх вирішення [9].

О. Мягченко для формування основ екологічної компетентності рекомендував дотримуватися принципів екологічної освіти та виховання[6]:

Принцип загальності - означає, що екологічна освіта та виховання повинні охоплювати все суспільство з урахуванням індивідуальних особливостей - вік, стан психіки, зокрема темпераменту, освітній ценз, інтереси та стимули різних груп соціально-професійних категорій населення.

Принцип комплексності екологічної освіти та виховання, як принцип загальності, має правові (юридичні) і методичні аспекти.

Принцип безперервності - зобов'язує всіх суб'єктів діяльності в сфері екологічної освіти та виховання забезпечити узгоджений процес на всіх ступенях освіти та виховання - дошкільного, шкільного, вузівського і післядипломного, чого вимагають Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища" і "Концепція екологічної освіти та виховання в Україні".

Як правило, у психолого-педагогічній літературі екологічну компетентність пов'язують із набуттям учнями:

а) системи знань про навколишнє середовище (соціальне і природне у їхньому взаємозв'язку і взаємозалежності);

б) практичного досвіду використання знань для вирішення екологічних проблем на локальному й регіональному рівнях;

в) прогнозування відповідної поведінки й діяльності у професійній сфері й побуті;

г) потреби спілкування з природою та бажання брати участь в її відновленні та збереженні [1].

Сучасна екологічна освіта зазнає певних змін, спрямованих на формування якостей особистості, які ґрунтуються на вміннях свідомо застосовувати набуті знання на практиці.

За висновками вище згаданих дослідників, екологічна освіта здатна впливати на усвідомлення власної причетності до екологічних проблем, що нас оточують, врахування у професійній, суспільній і побутовій діяльності, наслідків впливу на довкілля й таким чином спрямована на формування екологічно компетентної особистості.

Мета статті полягає у презентації компонентної структури формування екологічної компетентності молодих поколінь. Ставиться за мету обґрунтування безпосереднього зв'язку учнів з їхньою екологічною компетентністю, який здійснюється на основі засвоєння ними цілісних

екологічних знань, пов'язаних із застосуванням загальних закономірностей природи, законів довкілля під час вивчення всіх навчальних дисциплін і в той же час сприяє вихованню громадян із високим рівнем екологічних знань і цінностей, екологічної компетентності, свідомості і культури на основі нових критеріїв оцінювання взаємовідносин людського суспільства й природи.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні досить важливим та не простим процесом є підвищення рівня екологічної грамотності учнів підліткового віку та збереження гармонії у стосунках між суспільством та природою в контексті раціонального природокористування. Мета формування екологічної компетентності є формування відповідального і дбайливого ставлення до природи підростаючого покоління, що базується на екологічній свідомості, формування потреби свідомого дотримання екологічних моральних і правових принципів природокористування в особистій поведінці та навички екологічної культури, яка може проявлятися в активній участі в суспільно-корисній праці по захисту та оптимізації стану навколишнього середовища; в пропаганді екологічних знань; в активній діяльності із вивчення й охорони природи своєї місцевості. Говорячи про компетентність, потрібно розуміти, що це не лише вміння людини практично вирішувати екологічні проблеми, але й ряд особистісних якостей, знань ефективно діяти в тих чи інших ситуаціях.

Рівень набутих знань з екології і буде результатом розуміння взаємної та впливу людства на природу і власної відповідальності за екологічні проблеми не лише свого рідного краю, України, але й світу в цілому. Саме екологічні знання є власним надбанням кожного школяра, які вони отримують під час навчання. Увесь багаж інформаційний екологічного спрямування, діти здобувають під час вивчення наступних предметів: «Пізнаємо природу. Моя планета Земля», біології, географії, екології, хімії тощо.

На розвиток екологічної компетентності учнів під час вивчення предметів природничого циклу впливають три взаємопов'язані складники: екологічні знання, екологічні цінності і переконання, екологічна діяльність.

Перший складник – накопичення екологічних знань – передбачає: дослідження учнями досвіду природоохоронної роботи (анкети, інтерв'ю, бесіди, випуск екологічних газет); оволодіння знаннями про екологічну обстановку в Україні (екскурсії, відеофільми); ознайомлення з інформацією про охорону рослин і тварин (екопрогулянки, екопоходи по околицях, зустрічі з екологами).

Другий складник – становлення екологічних цінностей і переконань. Через диспути, обговорення, дискусії, конференції, утвердження власної позиції у класі, за допомогою конкретних справ, пов'язаних з екологією,

формується переконання в тому, що до природи треба ставитися відповідально, берегти все живе, розв'язувати екологічні проблеми можна тільки спільними зусиллями, на основі знань законів природи.

Третій складник – екологічна діяльність, що передбачає: природоохоронну діяльність (догляд за кімнатними рослинами, клумбами біля школи, конкретна трудова діяльність під час екодесантів – розчищення парків, скверів мікрорайону); екологічна розвідка околиць, прокладання та оформлення екологічних стежок.

Великого значення набуває пропагандистська діяльність – виступи агітбригад, проведення ярмарок, запровадження екологічного гуртка(складання пам'яток, екологічних анкет, інформаційних листівок тощо.

Не менш плідними є ігрові форми діяльності (конкурси, турніри, конкурси-аукціони, квести, науково-фантастичні проєкти з охорони навколишнього середовища, турнір знавців природи, конкурс розповідей про рослини, тварини; вікторини, ігри-екскурсії) [10].

Найпоширенішими формами екологічної освіти в процесі навчальної діяльності є: інтегровані уроки, уроки-подорожі, лекції, конференції, семінарські заняття, дискусії, екскурсії, екологічні ігри, кіноуроки, розроблення екологічних проєктів, майстер класів, заняття з використанням сучасних інформаційних мультимедійних та інтерактивних технологій.

Вивчення літератури з проблеми екологічної компетентності дало змогу також встановити, що науковці виділяють три компоненти екологічної компетентності, які можна формувати в загальноосвітніх закладах на уроках природничих дисциплін зокрема: особистісний, когнітивний, діяльнісний.

Особистісний компонент спрямований на усвідомлення себе частиною природи через формування екопсихологічної свідомості, забезпечує усвідомлення необхідності ведення здорового способу життя та його ролі для саморозвитку й самореалізації особистості.

Когнітивний компонент лежить в основі екологічного світогляду і виражається у світосприйнятті, світовідчутті й світорозумінні людини.

Діяльнісний компонент забезпечує опанування учнем світоглядних знань у процесі формування природничо-наукової картини світу на основі наукових знань про природу, які є основою для формування екологічної компетентності школярів.

Отже, основою екологічної компетентності є отриманні в процесі навчальної діяльності екологічні знання, вміння, навички та досвіду практичної діяльності у навколишньому середовищі.

Завдання сучасних вчителів на сьогодні полягає не лише в тому, щоб озброїти учнів глибокими теоретичними знаннями, а й у формуванні

екологічних цінностей, що врешті уможливить компетентнісний рівень розв'язання екологічних проблем на практичному рівні.

Висновки. В теперішніх умовах глобальних екологічних катастроф вирішення проблем сталого розвитку є найбільш пріоритетним для збереження життя на Землі. Саме тому формування екологічної компетентності учнів є одним із найважливіших завдань педагогів. Практика показує, що екологізація свідомості є складовою частиною суспільства, яка відображає і формує його мислення та свідомість. Екологічна освіта і виховання мають орієнтуватись на активну взаємодію молодих поколінь з природою, побудовану на науковій основі.

Є безпосередній зв'язок учнів з їхньою екологічною компетентністю, який здійснюється на основі засвоєння ними цілісних екологічних знань, пов'язаних із застосуванням загальних закономірностей природи, законів довкілля під час вивчення природничих дисциплін і сприяє вихованню громадян із високим рівнем екологічних знань, екологічної компетентності, свідомості і культури на основі нових критеріїв оцінювання взаємовідносин людського суспільства й природи.

Перспективи подальших пошуків у зазначеному напрямі дослідження вбачаються у розробленні методичних шляхів формування екологічних компетентностей учнів під час вивчення предметів природничого циклу.

Використані джерела

1. Колонькова О.О. Формування екологічної компетентності старшокласників засобами дистанційної освіти. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський, 2007. Вип. 10. Т. 1. С. 379–387.
2. Концепція екологічної освіти України. *Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України*. 2002. № 7.
3. Липова Л., Лукашенко Т., Малишев В. Екологічна компетентність особистості в умовах фундаменталізації освіти. *Український науковий журнал "Освіта регіону"*. 2012. № 3. С. 246-248.
4. Лукашенко Т.Ф. Екологічна компетентність як важливий чинник професіоналізму студентів. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Серія: "Педагогіка. Психологія. Філософія". Київ, 2013. Вип. 192. Ч. 2. С. 349–355.
5. Мудрак О.В. Екологія. Навчальний посібник для студентів ВНЗ. 2-е в-ння, перероблене і доповнене. Вінниця: ВАТ "Міська друкарня". 2011. 520 с.
6. Мягченко О.П. Основи екології: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 312 с.

7. Прокопенко О.В. Екологічне виховання у процесі вивчення біології. *Рідна школа*. 2005. № 3. С. 72–75.
8. Пустовіт Н.А. Особистісно орієнтовані технології екологічного виховання підлітків. *Наукові записки. Серія: педагогіка і психологія*. Вінниця: РВВ ДП “Державна картографічна фабрика”, 2001. Випуск 5. С. 59-62.
9. Тарасенко Г., Шевченко І. Екологізм педагогічних ідей та його реалізація в освітньому просторі України. *Topical issues of the development of modern science*. Sofia, Bulgaria. 15-17.01.2020. С. 903-913.
10. Титаренко Л.М. Формування екологічної компетентності студентів біологічних спеціальностей університету: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2007. 22 с.
11. Формування екологічної компетентності школярів: навч.-метод. посібник / Логай В.Л. – Харків, 2013. 34 с.
12. Формування екологічної компетентності школярів: наук.-метод. посіб. / Н.А. Пустовіт, О.Л. Пруцакова, Л.Д. Руденко, О.О. Колонькова. К., 2008. 64 с.
13. Шмалей С.В. Система екологічної освіти в загальноосвітній школі в процесі вивчення предметів природничо-наукового циклу: дис. докт. пед. наук: 13.00.01. Київ, 2005. 479 с.

УДК: 37.016

Цурман Г.А. – студентка спеціальності 101 “Екологія”, ступеня вищої освіти “Магістр” КЗВО “Вінницька академія безперервної освіти”.

Науковий керівник: **Тарасенко Г.С.** – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри екології, природничих та математичних наук КЗВО “Вінницька академія безперервної освіти”.

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Анотація. У статті розглядаються проблеми формування екологічної культури в освітньому середовищі, обґрунтовано значення екологічної освіти у формуванні екологічної культури.

Ключові слова: освіта, освітнє середовище, екологічна культура, екологічна криза, екологічна свідомість.

Abstract. The article examines the problems of the formation of ecological culture in the educational environment, substantiates the importance of environmental education in the formation of ecological culture.

Key words: education, educational environment, ecological culture, ecological crisis, ecological consciousness.

Постановка проблеми. Соціально-економічні перетворення в світі, Україні породжують численні виклики сьогодення. Людство своєю діяльністю порушує систему зв'язків у складній системі, що саморегулюється – біосфері. Поглиблюється протиріччя між природою та людиною. Економіко-екологічна